

VROUWEN & SEKS

Maartje Laterveer

Vrouwen & seks

Van moederliefde tot seksrobot

Lebowski Publishers, Amsterdam 2017

© Maartje Laterveer, 2017
© Lebowski Publishers, Amsterdam 2017
Omslagontwerp: Riesenkind
Typografie: Crius Group, Hulshout
Foto auteur: © Jan Willem Kaldenbach

ISBN 978 90 488 4291 9
ISBN 978 90 488 3754 0 (e-book)
NUR 400 | 865

www.maartjelaterveer.com
www.lebowski.nl
www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Lebowski is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	7
Zo moeder, zo dochter	15
<i>Vrouwen over hun moeder</i>	30
Slet, <i>de (v)</i> [-ten]	37
<i>Vrouwen over slutshaming en opgroeien als meisje</i>	56
Wie mooi wil zijn	63
<i>Vrouwen over uiterlijk</i>	87
Tinder love	93
<i>Vrouwen over Tinder</i>	109
Net als in de film	115
<i>Vrouwen over porno</i>	134
Let's talk about sex	141
<i>Vrouwen over seks</i>	165
Size matters	171
<i>Vrouwen over mannen</i>	182
Et Dieu créa... de seksrobot	189
<i>Vrouwen over seks die ze nog niet hebben gehad</i>	204
Jong geleerd, oud gedaan	211
<i>Vrouwen over ouder worden</i>	226
Dankwoord	231
Bronnenlijst	233

Voorwoord

Toen ik zeven jaar geleden zwanger was en wist dat ik een meisje kreeg, was ik dolblij. Ze zou geweldig worden, mijn dochter, en ik zou haar alles leren over het leven. Over vrouw zijn. Ik zag haar al met kindervoetjes in mijn Prada-pumps over de gang parade- ren, en ik zag ons al knus in de trein naar Parijs om haar eerste beha te kopen. Maar mijn allereerste, instinctieve reactie was er een van angst. O god, dacht ik. Meisjes zijn zo kwetsbaar in deze wereld. Ze moeten mooi zijn, maar niet te. Ze worden gezien als seksueel wezen, maar leren zichzelf niet als zodanig zien. En dan zijn ze ook nog loslopend wild voor sommige mannen die niet begrijpen dat meisjes leuk zijn om naar te kijken, maar dat je er niet zomaar aan mag komen. Hoe moest ik mijn dochter leren om vrouw te zijn in een wereld waarin dat best ingewikkeld is, en misschien zelfs steeds ingewikkelder wordt?

Als journalist voor *Elle* en later voor *Vogue* heb ik veel vrouwen ge- interviewd. Vrouwen als Charlize Theron, Angelina Jolie, Marion Cotillard, Léa Seydoux, Juliette Binoche, Gisele Bündchen, Claudia Schiffer en andere actrices en modellen, ontwerpers en schrijvers die als rolmodel dienen voor de moderne vrouw. Ik heb in de loop der jaren gemerkt hoe deze vrouwen er steeds perfec- ter uit zijn gaan zien, op het enge af dun werden, hoe ze bijna zichtbaar worstelen met ouder worden en worstelen met deze worsteling. Ik heb de opmars van de beeldcultuur van binnenuit meegemaakt – ik weet nog hoe de eerste bloggers voorbijkwa-

men en ik bij een redactievergadering moest vragen wat bloggen was. Inmiddels zijn bloggers alweer bijna verdrongen door Instagrammers en tel je als jonge vrouw haast niet meer mee als je niet zelf ook een Instagram-account hebt en er een dagtaak van maakt om hierop fantastisch gefotoshopte foto's van je goddelijke lichaam – eh, je waanzinnig interessante leven te zetten. Ik heb gemerkt hoe deze foto's steeds geiler werden en hoe ook in de bladen steeds vaker borsten en billen open en bloot werden afgebeeld – en perfect dun. Ik zag hoe de beautypagina's steeds omvangrijker werden en steeds vaker gingen over botox, fillers, hyaluronzuur en allerlei andere kunstgrepen die vrouwen jong en strak en precies op de juiste plaatsen gevuld moeten houden. En het viel me op hoe steeds meer vrouwen in mijn omgeving plots geen frons meer hadden, een personal trainer in de arm namen, hun boterhammen lieten staan en ineens alles wisten over koolhydraten en gluten.

Intussen, in mijn eigen waanzinnig interessante leven, ging ik scheiden en belandde ik als alleenstaande moeder op de liefdesmarkt. Daar bleek in tien jaar tijd schokkend veel veranderd. Er was Tinder, er waren mannen die op de eerste date al anaal wilden neuken en de concurrentie bleek te bestaan uit een nieuw ras vrouwen die permanent twintig waren, intens gelukkig en zongebruind. Niet eerder voelde ik zo'n druk om slank te zijn, geen rimpels te hebben, om ronde billen te trainen, en een seksbom te zijn die de sterren van de hemel neukt met zomaar iemand. Niet eerder voelde ik me zo onzeker. En ik was niet de enige. De norm van perfectie kwelde zichtbaar de vrouwen in mijn omgeving, die er ondanks hun misschien strakkere lijf niet gelukkiger uitzagen en onderhand doodmoe werden van alle *green juices* en bootcamps. Het werd een onderwerp van gesprek tussen mijn vriendinnen en collega's en stilaan begonnen bladen en kranten te schrijven over dwingende schoonheidsidealen, toegenomen

maakbaarheid en de invloed van een gephotoshopte beeldcultuur op het vrouwbeeld. Zou het kunnen, dacht ik, dat het moeilijker is geworden om vrouw te zijn? Zou het kunnen dat moderne ontwikkelingen vrouwen in een positie duwen waarin ze nog afhankelijker worden van hun aantrekkingskracht dan ze altijd al zijn geweest?

Daarover wilde ik schrijven. Ik wist alleen niet zo goed hoe. Ik had een kapstok nodig, een titel waaronder ik al die onderwerpen kon scharen. Wat bundelde ze?

Seks, zei iemand tegen me. Jij moet over seks schrijven. En ik dacht: hè, bah. Nee. Seks is leuk, heel leuk soms, maar verder toch vooral een platte bezigheid waar je niet te veel woorden aan moet vuilmaken. Maar hoe meer ik het idee door mijn hoofd liet gaan, hoe meer ik het begon te zien. Seks was precies waar ik over moest schrijven. Want met seks begon de vrijheid van vrouwen. Of liever: het gebrek daaraan.

Sinds de seksuele revolutie zijn vrouwen net zo vrij als mannen. Ze mogen vrijen met wie ze willen, rondneuken zelfs, ze kunnen scheiden, in hun eentje kinderen krijgen en hun orgasme wordt erkend en belangrijk gevonden. Ze kunnen openlijk vertellen over hun seksuele verlangens en voorkeuren, ze kunnen zoenend met een andere vrouw op de covers van bladen staan als ze dat willen. Seks staat allang niet meer in dienst van mannen, de tijd dat het vrouwenbestaan zich beperkte tot aanrecht en bed is voltooid verleden tijd. Maar zijn ze ook echt vrij?

Je kunt veel vraagtekens zetten bij hoe bevrijdend de seksuele revolutie nu echt was. Het lijkt eerder een bevrijding van mannen, die meer seks konden hebben nu vrouwen beschikbaar werden. Voor vrouwen ligt het iets anders. Het feit dat seks overal is en kan en mag, wil niet zeggen dat we ons ook vrij voelen in de beleving en uiting van onze seksualiteit, laat staan in de

ontwikkeling ervan. Voor vrouwen zowel als voor mannen, zijn er normen gevestigd die schier onontkoombaar zijn – zowel in fysiek als in seksueel opzicht. De nadruk ligt op perfectie en seks is navenant onderworpen aan termen als goed en slecht. Slecht is een reden om relaties te beëindigen. En goed is nooit genoeg. Er moet geëxperimenteerd worden, anaal geneukt, orgiegewijs, in trio's, in jarretels, en daarover moet vooral veel gepraat en geschreven worden want alles is en kan en mag overal. Ons seksleven is pas goed genoeg als we er een pornofilm van kunnen maken.

Deze ontwikkelingen raken vrouwen net zozeer als mannen. Maar er zijn verschillen. Als het gaat om seksuele ontwikkeling, staan vrouwen historisch gezien 1-0 achter bij mannen. Hun seksualiteit is lange tijd onderbelicht gebleven in de wetenschap en in het maatschappelijke discours. Lange tijd is ervan uitgegaan dat vrouwen niet konden klaarkomen, of moeilijk, of alleen vaginaal. Dat ze weinig zin hadden in seks, en dat liefde en tederheid voor hen belangrijker waren. Dat ze monogamer waren dan mannen. Lange tijd zijn ze onderworpen aan victoriaanse zeden die nog steeds soms doorklinken in maatschappelijke opvattingen over de vrouwelijke seksualiteit. Er is helaas niks ouderwets aan de norm die bepaalt dat vrouwen een slet zijn als ze veel seks hebben, of dat een vrouw er wel om gevraagd zal hebben als ze verkracht wordt. En nog altijd zijn er meisjes die opgroeien zonder te weten hoe hun lichaam er 'daar beneden' eigenlijk uitziet en waar ze opgewonden van raken. Ze weten dat ze moeten oppassen om niet zwanger te worden, dat ze nee moeten zeggen als ze ergens geen zin in hebben. Maar ze leren niet waar ze ja tegen moeten zeggen. En dat lijkt mij toch een voorwaarde voor vrijheid. Of in elk geval voor autonomie.

Volgens veel filosofische theorieën is er een verschil tussen die twee begrippen. Vrijheid is doen en laten wat je wilt. Autonomie is weten wat je wilt. Het is een nuance, maar precies daarin zit

'm de crux als het gaat om vrouwen en seks. Vrouwen zijn expert als het gaat om internaliseren: ze voelen haarfijn aan wat van hen verwacht wordt en hoe er naar hen gekeken wordt, en nemen die verwachtingen en blikken onbewust over als graadmeter voor zichzelf. Ook, of misschien wel juist als het gaat om seks. Veel vrouwen, leerde ik tijdens het schrijven van dit boek, zien hun orgasme nog altijd niet als iets van henzelf. Hun orgasme, al dan niet gefaket, is van de man met wie ze seks hebben.

Maar een nieuwe seksuele revolutie is gaande. Een revolutie die vrouwen nu wel echt kan bevrijden. Want er komt steeds meer aandacht voor wat vrouwelijke seksualiteit is en betekent. In fysiek opzicht, maar ook in psychologisch en sociaal opzicht. Clichés over g-spot en klaarkomen worden onderuit gehaald en er wordt onderzoek gedaan naar waar vrouwen opgewonden van raken. Het wordt steeds duidelijker hoe het vrouwenlichaam werkt en wat een vrouw wil. Dit is goed nieuws voor alle vrouwen die orgasmes faken om hun man te plezieren. Misschien leren zij nu seksueel genot zien als iets waar zij net zo goed recht op hebben. Het is goed nieuws voor alle vrouwen die zich niet durven overgeven aan losbandige seks uit angst te worden weggezet als hoer. Misschien zullen we als maatschappij nu eindelijk inzien dat zin niet biologisch bepaald is en al zeker niet seksespecifiek. Het is goed nieuws voor alle vrouwen én mannen. Misschien hebben we straks wel echt waanzinnige seks omdat alle muren van schuld en schaamte en taboes zijn afgebroken. Misschien. Maar dan moet er wel iets gebeuren. Een revolutie gaat niet vanzelf.

Er gebeurt al veel. We hebben het steeds vaker over gender en transgender en wat vrouwelijkheid eigenlijk is en wat mannelijkheid. We protesteren tegen conditionering en komen in opstand tegen een SIRE-campagne die jongens weer jongens laat zijn. We hebben steeds meer weerwoord op seksisme. We hekelen

slutshaming. Feminisme is aan een derde of vierde golf begonnen, afhankelijk van wie telt. We beseffen stilaan dat er voor de vrijheid van vrouwen meer moet veranderen dan een aanpassing van wetten en quota. Maar wat? Willen we een revolutie, dan zullen we met revolutionaire denkbeelden moeten komen. Dan moeten we onder de oppervlakte duiken en naar de kern. Naar het onderliggende antwoord op de vraag of en waarom vrouwen minder autonoom zijn dan mannen.

Dit boek is een poging daartoe. Het is niet volledig, in die zin dat het niet intersecioneel is, niet alomvattend. Dat pretendeert het ook niet te zijn. Daartoe mist het ruimte voor vrouwen van Marokkaanse, Turkse en Surinaamse afkomst. Voor transgenders, interseksuelen en nog meer lesbiennes. Voor vrouwen van achtentachtig en vrouwen met een handicap. En toch denk ik dat ook zij zich erin zullen herkennen, op een diep, wezenlijk niveau waarop het niet uitmaakt welke kleur je huid heeft en op wie je valt en waar je wieg stond. Of je nu hetero bent of lesbisch, moslim of Jehova's getuige, rijk of arm, alle vrouwen delen bepaalde verlangens en gevoelens. Dit boek is voor alle vrouwen. En voor één vrouw in het bijzonder: een meisje van zes, dat hopelijk opgroeit in een wereld waarin zij weet dat ze geen billen als Beyoncé hoeft te hebben om een vrouw te zijn, dat seks er niet geil uit hoeft te zien om opwindend te zijn en dat ze ook wat dat betreft mag doen en laten wat ze wil. Een wereld vooral waarin zij weet wat ze wil.

*'Er ging een schok door me heen toen ik mijn moeder naakt zag.
Geen lichaam bestond minder voor mij – of meer.'*

Simone de Beauvoir, *Une mort très douce*, 1964

Zo moeder, zo dochter

Over de invloed van moeders op de seksuele ontwikkeling van hun dochters – want die is groter dan we denken.

Als klein meisje las ik stiekem bouquetromans. Ik las ze in bed, als mijn ouders dachten dat ik lag te slapen, onder de dekens met een zaklamp. Ik weet eigenlijk niet waarom ik ze stiekem las. Ik had ze niet zelf gekocht, ik moet ze ergens van een plank of nachtkastje hebben gepakt, dus er was ten minste een iemand in huis die ze ook las. Ervan uitgaande dat dat een vrouw was, moet dat mijn moeder zijn geweest.

Zeker weten doe ik dat niet, want ik heb haar nooit met een bouquetroman opgekruld op de bank gezien. Wel met veel andere boeken – liefst Frans, liefst iets met een *prix littéraire*, liefst met een omslag dat in niets leek op de covers van de romannetjes onder mijn bed. De omslagen van de boeken die mijn moeder las, waren lichtgeel of wit en er stonden alleen letters op. Zo min mogelijk afbeeldingen. Mijn moeder was een intellectueel, of wilde zo gezien worden. Hoe dan ook niet als vrouw, en zeker niet als de vrouwen in ons dorp. We woonden in een vissersdorp aan de Zeeuwse kust, maar kwamen daar duidelijk niet vandaan. Wij waren import uit de stad, spraken geen dialect, we lazen boeken die mijn moeder kocht bij de FNAC waarvoor ze uren in de auto zat. Ze droeg bergschoenen onder jeans. Wijde truien. Ze deed niet aan futiele zaken als sport, lakte haar nagels niet, ging niet naar de schoonheidsspecialiste, en haalde haar neus op voor de vrouwen in het dorp die dat wel deden.

Ik was daarentegen eindeloos gefascineerd door die vrouwen. Door hun hakken, hun parfum, hun make-up, hun sieraden. Zij waren als de vrouwen in mijn romannetjes. Vrouwelijk. Elegant. Ze hadden vast seks. Niet met hun brave echtgenoot, niet meer. Vroeg of laat zwichtten ze voor de breedgeschouderde tuinman die hun zijden blouses van het frêle lijf scheurde, de robuuste houthakker van buiten het dorp, de stoere loodgieter die in het holst van de nacht de gesprongen leiding kwam repareren als de echtgenoot op zakenreis was. Althans, zo ging het in mijn boekjes. Altijd als ik bij die passages was, voelde ik een tinteling tussen mijn benen. Het was een fijn gevoel, mijn vingers wilden ernaartoe, maar ik knipte de zaklamp uit en bleef zo roerloos mogelijk liggen tot het wegebde. Mijn moeder zou er vast haar neus voor ophalen.

Ze zei altijd dat ik niet op straat mocht hangen. Straatslijpen, noemde ze dat, en dat was iets voor ordinaire meisjes. Haar toon dulde geen tegenspraak, maar ik vroeg me stillietjes af wat ordinair dan was. Als ik dacht aan ordinair, dan zag ik de vrouwen die op mijn broers kamer hingen. Van plafond tot plint waren zijn muren beplakt met foto's van vrouwen. Ze waren blond, brunette, rond, spichtig, getint, blank, en zonder uitzondering naakt. Spiernaakt. Dat deerde ze niets. Ze keken recht de camera in met getuitede lippen, hun benen gespreid. Je keek zo hun poes in, en ik vroeg me altijd af hoe mijn broer zijn huiswerk kon maken onder al die willige poezen.

Om een of andere reden mochten die vrouwen daar op mijn broers kamer hangen zonder dat iemand er iets van zei. Maar als ik in de bosjes ging spelen met Joop, die altijd de Smurfen nadeed en mij Smurfin liet zijn, was ik ordinair. Als ik met een paar jongens uit mijn klas ging kijken bij pastoor Gilliët, die fantastische houtsnijwerken maakte waar hij zijn tuin achter de kerk mee vol zette, dan kreeg ik thuis een vermanende blik van mijn moeder.

Er waren ook expliciete regels. Ik mocht geen gaatjes in mijn oren, onder geen beding. Ik mocht mijn benen niet scheren, en toen ik dat op mijn elfde een keer stiekem had gedaan toen ik bij een vriendinnetje logeerde, wilde ze niet dat ik nog met dat meisje omging. Toen ik mijn moeder vroeg waarom niet, zei ze: zij heeft geen goede invloed op je. Dat had ze eerder ook van andere meisjes gezegd, en ze zou het later nog vele malen zeggen, ook van meisjes die nog steeds mijn beste vriendinnen zijn. Ik heb nooit begrepen wat er fout aan hen was.

Ik begreep meer niet. Waarom ik pas uit mocht toen ik zestien was – en toen ook liever niet. Waarom ik ijdel was als ik mijn nagels lakte, of mijn wenkbrauwen probeerde te epileren zoals een visagist dat een keer bij me had gedaan. Die visagist had me professioneel opgemaakt, ik was een jaar of vijftien en nog nooit eerder opgemaakt. Nu kwam ik thuis met oogschaduw, foundation en blush, en mijn wenkbrauwen waren dus geëpileerd. Ik kon mijn ogen niet van de spiegel houden, zo mooi vond ik mezelf. Maar mijn moeder vond het bespottelijk. Ik geloof niet dat ze me toen nog verbood om make-up te dragen, maar alles in haar houding en commentaar maakte dat ik het uit mijn hoofd liet om er verder mee te experimenteren. Liefst had ze me waarschijnlijk ook verboden om jurkjes en rokjes te dragen, ze vond dat ik er ‘ouwelijk’ in uitzag, en ze had steevast commentaar op mijn bikinibroekjes. Ze vond ze altijd te klein, en dan nam ze me terug naar de winkel om een broekje te kiezen dat mijn billen helemaal bedekte.

Pas nu, nu ik veertig ben en zelf moeder van een dochter, besef ik dat mijn moeder een haat-liefdeverhouding had met vrouwelijkheid, en met die van mij in het bijzonder. Ik wilde een vrouw zijn en sexy; zij wilde dat ik dat niet was. Zoals ze zelf ook niet sexy wilde of durfde te zijn. En ik gehoorzaamde. Omdat ik niet beter wist, en omdat ik liever dan wat ook in de wereld wilde dat

mijn moeder van me hield. Dus ik was gereserveerd naar jongens, negeerde mijn eigen lichaam en begon het zelfs te haten, vooral toen het borsten kreeg en billen en jongens ineens hakkellend zeiden dat ze me mooi vonden. Mooi is niets, zei mijn moeder. En dat was precies wat ik probeerde te zijn: niets. Niets waarvoor mijn moeder haar neus kon ophalen.

Dat werd op een gegeven moment wel verwarrend. Toen ik een jaar of dertien was, werd ik hevig verliefd op Chris. En later op Rémon, op Floor, weer op Rémon en toen op Jürgen. En natuurlijk wilde ik niet dat zij me niets vonden. Ik wilde dat ze net zoveel van mij hielden als ik van hen. Dat ze verkering met me wilden en dat we later, als we gingen studeren, volwassen gingen samenwonen en mijn leven eindelijk kon beginnen. Dus als ze me zoenden, liet ik ze begaan. Als ze hun piemel tevoorschijn haalden en mijn vingers erom sloten, dan sjoerde ik wat. Als ze mijn hoofd naar beneden duwden, dan stopte ik hun piemel in mijn mond en deed ik iets waarvan ik dacht dat dat de bedoeling was. Wist ik veel. Ik wist niet eens hoe mijn eigen lichaam werkte, laat staan dat van hen. Ik herinner me zelfs een gênant moment ergens in een greppel waar Rémon zijn vingers in me stopte en ze er lachend weer uit haalde. Eh, zei hij, daar zit een tampon. Ik wist niet eens dat zijn vingers en mijn tampon in hetzelfde gaatje gingen. Dat had mijn moeder me nooit verteld. Ik werd voor het eerst ongesteld toen ik veertien was. Het gebeurde tijdens een warme zomer op een camping in Frankrijk. Ik had ineens een rode vlek in mijn onderbroekje. Mijn moeder duwde me de nauwe wc van de caravan in en gaf me een Super-tampon mee – het was het enige wat ze mee had. Terwijl ik dat ding erin probeerde te proppen, riep ze vanuit de voortent dat ik moest hurken, dan ging het beter. Voor zover ik me kan herinneren, is dat de enige uitleg die ik kreeg bij mijn rite de passage naar vrouwelijkheid.

Mijn eerste keer was met Matthew. Ik was zestien, hij achttien

en een bekakte Engelse geneeskundestudent die ik had leren kennen in Saint-Tropez waar ik met mijn ouders op vakantie was. Het was akelig, het duurde een eeuwigheid, hij had veel lijm gesnoven en ik had geen idee wat ik aan het doen was. Het deed pijn, ik was te nauw, of hij te stevig geschapen, hoe dan ook lukte het niet en ik was net zo gegeneerd als bang. Ik liet me door hem in allerlei rare poses duwen, en weet tot op de dag van vandaag niet of hij klaarkwam. Ik weet niet eens of hij een condoom om had. Toen hij me even later afzette op de camping, zei ik: laten we elkaar schrijven. *Yeah*, zei hij. Ik schreef in mijn dagboek: 'Lieve Anne, het is gebeurd, ik heb seks gehad – het was fantastisch.'

Pas een jaar later vertelde ik het aan mijn moeder. We zaten aan de keukentafel en ik weet niet meer waarom, maar ik was opeens eerlijk over die eerste keer. Het was helemaal niet fijn, mama, zei ik. Ik voelde me gedwongen tot iets waarvan ik niet eens goed wist wat het was, laat staan dat ik wist of ik het wilde. Dat laatste dacht ik alleen maar, ik kreeg het met geen mogelijkheid over mijn lippen. De blik waarmee mijn moeder me aanstaarde was niet te peilen. Toen stond ze op. 'Ik wist dit al,' zei ze, en ze liep de keuken uit. Het was de eerste en laatste keer dat ik met mijn moeder over seks sprak.

Over mijn seks althans. Ik kan me ook herinneren dat ik een keer aan haar vroeg wat masturberen was. Dat was jaren eerder, ik zal een jaar of tien zijn geweest en mijn vader en moeder praatten over masturberen aan tafel. Ik vroeg: wat is dat? Het antwoord was een stilte die alle zuurstof uit de keuken zoog. Ik had acuut pijn van mijn vraag. Uiteindelijk deed mijn moeder haar mond open en legde ze omstandig uit dat masturberen iets was wat je deed met jezelf, iets voor de spiegel, wat vooral mannen deden, met hun piemel. In mijn herinnering zei ze homo's, maar mijn vader ontkent dat in alle toonaarden. Mijn moeder kan ik het niet meer vragen, ze stierf toen ik vierentwintig was en zij eenen-

vijftig. Voordat ik een vrouw was, voordat zij gelukkig was. Ook dat laatste ontkent mijn vader.

Misschien is er een dochter voor nodig om het ongeluk van een moeder te zien. Ik begrijp dat mijn vader niet zag dat mijn moeder op een zeker, wezenlijk niveau ongelukkig was. Nog los van het menselijk onvermogen om te zien wat we niet willen zien, is het voor een man misschien moeilijk te aanvaarden dat hij gelukkig is met een vrouw die niet gelukkig is met zichzelf. *What's not to like?* Mijn moeder was mooi. Ze was slank gebouwd, had fijne trekken in haar gezicht, een volle mond en een elegante kaaklijn. Ze was intelligent. Ze wist veel van literatuur en ze was goed in het analyseren van boeken. Ze was geliefd. Familieleden en vrienden van mijn broers praatten graag met haar over hun gevoelens – op de een of andere manier kon ze naar andere mensen heel goed luisteren.

Niet naar mij. Ik was vast te confronterend voor haar. Ik vroeg haar direct of indirect waarom ze zo weinig at, en dan weer exorbitant veel. Waarom ze nooit eens een mooie jurk voor zichzelf kocht. Waarom ze vaak zo hard lachte terwijl haar ogen niet meelachten. Waarom ze anderen zo bespote. Waarom ze zo sterk wilde overkomen, terwijl ze zich volgens mij zo afhankelijk voelde van de mening van anderen. Mijn moeder kon de buitenwereld voor de gek houden, maar ik meende altijd een stille vertwijfeling in haar lach te zien. Een roep om bevestiging: zie mij, hoor mij, mag ik er zijn, mag ik er zijn zoals ik ben, of moet ik anders zijn?

Ik kan niet anders dan denken dat ze diep vanbinnen werd verteerd door een genadeloos perfectionisme, door schaamte voor haar lichaam en een verstoorde relatie met vrouwelijkheid, te beginnen met die van haarzelf. Door de slechte manier waarop ze voor zichzelf en haar lichaam zorgde, door haar veeleisendheid en die bevestiging die ze steeds stilzwijgend vroeg, gaf mijn moeder mij eigenlijk continu de indruk dat ze niet zo goed wist hoe ze

zichzelf moest zijn, laat staan een vrouw. Maar in plaats van zich kwetsbaar te tonen, volhardde ze in een eigenwijze ontkenning van haar onzekerheid – en dus van zichzelf. En van mij.

De impact van moeders op de seksuele ontwikkeling van hun dochters is een weinig ontgonnen terrein in de psychologie, en ook in het publieke debat. Dat is onterecht, want die impact is groot. We kunnen met veel vingers wijzen naar de media en porno en naar mannen, naar chauvinistische varkens en zeugen, naar de modewereld en naar de maatschappij – en dat is allemaal min of meer terecht. Al die partijen bemoeien zich al dan niet bewust met het lichaam van vrouwen, veel meer dan met dat van mannen, en oefenen invloed uit op hoe een vrouw zich voelt in dat lijf. Maar de ontwikkeling van een vrouw begint met een vrouw: haar moeder. Dit geldt niet alleen voor haar persoonlijke ontwikkeling, maar ook en vooral voor haar seksuele ontwikkeling.

Sterker: die twee hangen nauw samen. Dat heb ik mij nooit eerder zo gerealiseerd, totdat ik stuitte op het boek *Your Daughter's Bedroom* van Joyce McFadden. McFadden is een psychotherapeut in New York die na twintig jaar praktijkervaring besloot dat het tijd was voor een boek over en voor vrouwen. De vrouwen die ze in haar praktijk zag en in de loop der jaren had gezien, worstelden met zichzelf en met de wereld en praatten daar met geen levende ziel over behalve met haar. Ze wilden niets liever dan normaal zijn en waren bang dat hun worstelingen, hun verlangens en fantasieën, hun onzekerheid en hun diepste angsten gek waren. Dat ze anders waren of raar, omdat ze bijvoorbeeld weleens fantaseerden dat ze verkracht werden, of dat ze masturbeerden op de rugleuning van de bank, of verlangden dat de buurman hen op een stille zondagochtend over de heg zou vouwen. Maar McFadden zag dat ze helemaal niet anders of raar waren – dat hun worstelingen en fantasieën in veel opzichten dezelfde waren als die van andere vrouwen.

Wat haar vooral opviel, was dat vrouwen veelal kampen met dezelfde gevoelens van schuld en schaamte en onzekerheid. En dat ze verhalen van andere vrouwen missen om te bevestigen dat ze normaal zijn. Dus ze besloot deze verhalen te verzamelen. Dat was het oorspronkelijke idee van haar boek: om verhalen te verzamelen over vrouwenlevens. Ze maakte per thema een vragenlijst en zette die op een speciaal daartoe ingerichte website getiteld *womensrealities.com*. De thema's varieerden van moederschap tot seks en van uiterlijk tot ambitie. Vrouwen konden zelf kiezen welke thema's ze wilden invullen, en aangeven waar ze zelf het meest mee worstelden. Duizenden vrouwen vulden de vragenlijsten in, en dat resulteerde in *Your Daughter's Bedroom*: een boek over hoe een meisje zich seksueel ontplooit tot vrouw, en de onderschatte invloed van haar moeder op deze ontwikkeling. Want seks bleek het onderwerp waar vrouwen het meest mee worstelden, en de eenzaamheid die ze als meisje al voelden omdat hun moeder hun niet gaf wat ze het meest nodig hadden: de bevestiging dat ze tot dezelfde sekse behoren. En dat dat oké is. En hoe je dat dan doet, vrouw zijn, en seks hebben waar je van geniet. McFadden beschrijft in haar boek iets wat zo logisch is dat het eigenlijk bizar is dat het nooit eerder zo is opgeschreven: dat vrouwen hun remmingen en onzekerheden cadeau hebben gekregen van hun moeders, die met precies diezelfde gevoelens worstelden. En dat ze ze zelf ook zullen doorgeven aan hun dochters als ze de cirkel niet doorbreken.

Vrouwen leren vrouw te zijn van vrouwen, te beginnen met hun moeders. Maar als moeders zelf niet zo goed raad weten met hun vrouwelijkheid, dan wordt dat lastig. McFadden beschrijft in haar boek dramatische gevallen van vrouwen die zijn opgevoed door moeders die niet goed met hun eigen seksualiteit wisten om te gaan, laat staan met die van hun dochters. Moeders die het moeilijk vonden om hun dochters als seksuele wezens te zien omdat ze zichzelf niet als zodanig zagen, of die zich schaamden

voor hun eigen fantasieën en verlangens, dan wel gefrustreerd waren omdat ze zelf waren opgegroeid in een omgeving waarin ze door man en maatschappij als seksloos werden gezien vanaf het moment dat ze moeder werden. Hoe negatiever de invloed van een moeder, concludeert McFadden, hoe minder comfortabel een dochter zich voelt met haar lichaam en haar vrouwelijkheid, hoe vatbaarder ze wordt voor de invloed van de media en schoonheidsidealen en al die andere ondermijnende factoren – en hoe groter de kans dat ze een negatief zelfbeeld krijgt, en een weinig bevredigend seksleven.

Maar er is een hoopgevende keerzijde van de medaille. Hoe positiever de invloed van een moeder, hoe groter de kans dat haar dochter opgroeit als een vrouw die blij is met haar lichaam, die weet wat het allemaal kan en wil en die nee kan zeggen tegen dingen die niet goed voelen. Ik kan in mijn vriendinnenkring zo de tweedeling aanwijzen. Ik heb vriendinnen die door hun moeder liefdevol zijn begeleid in het proces van vrouw worden, die uitleg en een zoen kregen bij hun eerste menstruatie, hulp bij het kopen van hun eerste beha en die met alle vragen over seks bij hun moeder terecht konden. Het kan geen toeval zijn, denk ik nu, dat zij in staat zijn om gewoon te genieten van seks, niet bovenmatig onzeker zijn over hun lichaam en weten dat er ergere dingen in de wereld zijn dan hun platte billen of bovengemiddelde BMI. En dan heb ik vriendinnen die beduidend minder lekker in hun vel zitten, die veeleisend zijn naar zichzelf en hun lijf, die het moeilijk vinden om hun identiteit los te koppelen van hoe ze eruitzien, en – dus – om werkelijk en voluit te genieten van seks. Soms bewust, maar vaak ook onbewust. Pas als ik ze ernaar vraag, realiseren ze zich dat ze misschien best ontevreden zijn over hun seksleven en dat ze het gevoel hebben dat er overal in de wereld betere seks bestaat dan in hun slaapkamer. En als ik dan vraag naar hun moeder, dan zit daar vaker wel dan niet een verhaal van afwijzing, ontkenning of emotionele verwaarlozing

achter, van een verwarde dochter die zelf maar moest uitvinden hoe dat zat met jongens en vrijen, met die borsten die ze ineens kreeg en het plotse bloed uit dat ding dat altijd abusievelijk plasgaatje was genoemd, bij gebrek aan inzicht om het gewoon bij de naam te noemen.

Je zou een boek kunnen schrijven over de vraag waarom ouders in godsnaam de vagina van hun dochters niet vagina noemen. Er zijn zelfs ouders die zeggen dat bij jongens een piemel zit, en bij meisjes niets. Een apart hoofdstuk zou moeten worden gewijd aan de achterstand die meisjes oplopen als ze niet vertrouwd leren raken met hun geslacht en als ze er bovendien een gêne over meekrijgen omdat hun ouders er zo spastisch over doen – inclusief hun moeder die er toch zelf ook een heeft. Als meisje kun je zo moeilijk anders dan concluderen: dat ding moet een raar iets zijn dat beter genegeerd kan worden. Bovendien kan het weinig te maken hebben met andere dingen dan plassen en bloeden, wat op zich al erg genoeg is om te worden weggemoffeld met geurwerend maandverband en allerhande vaginale douches. *Kutboek* lijkt mij een mooie titel voor zo'n boek, al is het maar omdat meisjes zich ontzettend kut moeten voelen wanneer ze vijftien, zestien zijn en beginnen te zoenen met jongens die al lang weten dat ze een piemel hebben en erecties kunnen krijgen en die niet alleen veel autonomer lijken in hun seksuele ontwikkeling, maar dat ook zijn.

Vrouwen, concludeert Joyce McFadden, kunnen gevangen zitten in een interne strijd tussen enerzijds hun opvoeding, de schaamte die ze van hun moeder hebben afgekeken omtrent hun lichaam en hun seksuele verlangens, en anderzijds de drang om hun eigen instincten te volgen. Vrouwen kunnen het recht missen om trouw aan zichzelf te zijn, omdat ze zijn opgevoed door moeders die dat zelf ook niet waren. Omdat ze zijn grootgebracht met het idee dat veel van hun wezenlijke kenmerken – hun vrouwelijkheid, hun spontaniteit, hun onbevangenheid – de kop in

moesten worden gedrukt om niet de verlangens van mannen op te wekken. Zoals een vrouw in *Your Daughter's Bedroom* beschrijft: 'Ik heb het gevoel dat mijn moeder me heeft geleerd om vervreemd van mezelf te raken.'

Dat had ik precies zo kunnen zeggen.

Veel artikelen en boeken gaan tegenwoordig over hoe feminisme nog steeds relevant is, over hoe vrouwen nog altijd seksistisch worden bejegend, over hoe vrouwen specifieke vrouwenprijzen nodig hebben om erkend te worden, over hoe vrouwen nog altijd minder verdienen en dat vaders in actie zouden moeten komen om meer zorgverlof te krijgen.

Terecht, maar als je het mij vraagt is het symptoombestrijding en vooral een hip gedoe om niets zolang er niet een diepere laag wordt aangeboord. Los van het feit dat die artikelen en boeken regelmatig herhalen wat al decennia eerder en veel beter is opgeschreven en in die zin het feministische discours niet bepaald verder helpen, negeren veel van die verhandelingen de rol van de vrouw hierin. En de vraag waarom zij die rol handhaaft. Het is vooral een wijzen naar anderen – naar mannen, naar de maatschappij, naar de politiek. Maar weinig wordt geschreven over de typische vervreemding waar wij vrouwen een alleenrecht op lijken te hebben: de vervreemding van de meest wezenlijke aspecten van onze identiteit. Vervreemding van ons lichaam, dat we hebben geleerd om te dik te vinden, te vol, te lang of te kort, te puntig of te rond, te grof of simpelweg te lelijk. Vervreemding van onze behoeftes, die we hebben geleerd te negeren om niet nog dikker te worden (als het gaat om honger), om niet als slet te worden weggezet (als het gaat om lust), om ons niet slecht of schuldig te voelen (als het gaat om masturberen, of anderszins ons lichaam te leren kennen). Vervreemding van onszelf, wie we zijn, met alle ambitie, geestdrift en vrouwelijkheid die daarbij horen, en de minirok of naveltrui die we erbij willen aantrekken.

Het is soms net of wij allemaal, vrouwen inclusief, het normaal zijn gaan vinden dat meisjes worden opgevoed met het idee dat zij verantwoordelijk zijn voor de lustgevoelens van mannen. Dat ze allereerst zichzelf leren wapenen tegen grijpgrage handjes en vreemde mannen die hen de bosjes in willen trekken. Dat ze niet leren dat seks er ook voor hun plezier is en masturberen niet alleen voor jongens is uitgevonden. Dat ze geen al te korte jurkjes mogen dragen naar sommige scholen omdat mannelijke leraren daarvan in de war raken. En later, als ze vrouw zijn, dat ze impliciet het advies krijgen maar niet te boos te worden, want dat staat zo onelegant. Dus ook niet over mannen die hen te pas en te onpas nafluiten en van ongevraagd commentaar voorzien. Of over de opmars van porno die gemeengoed blijkt geworden, maar nog altijd wordt gecategoriseerd naar fantasieën van mannen. Of over dat vrouwen met ambitie zichzelf dubbel zo hard moeten bewijzen, en hoe dan ook worden bekritiseerd om de kleren die ze dragen. En dat vrouwen van de televisie en het doek worden geweerd als ze een zekere leeftijd hebben bereikt (tenzij ze hun menselijke trekken laten verlammen door de botoxspecialist) en hoe dan ook worden bekritiseerd om wat ze aanhebben. En zo zou ik nog wel even door kunnen gaan, maar ja, dat staat zo onelegant.

Intussen lezen we verdomd weinig verhalen over hoe het voelt, écht voelt om vrouw te zijn onder al die condities. Eerlijke, open verhalen over de remmingen die zoveel vrouwen moeten voelen, hun moeite om zichzelf op waarde te schatten, om zichzelf te zien als een onafhankelijk en autonoom individu in plaats van als een vrouw die post-its op de spiegel nodig heeft om zich eraan te herinneren dat ze prachtig is. Dat is misschien ook niet zo gek. Zoals McFadden schrijft moet je eerst weten dat er iets loos is om het te repareren. Veel vrouwen zijn wellicht al zo vervreemd geraakt van zichzelf dat ze niet eens meer weten dat ze een aanzienlijk deel van zichzelf onbenut laten dan wel negeren,

of gewoon keihard geweld aandoen. Ik moet zeggen dat ik me er lange tijd niet eens bewust van was dat ik mezelf niet zo serieus nam, dat ik een ongezonde haat-liefdeverhouding had met mijn lichaam, dat ik een heleboel fantasieën niet eens had omdat ze achter een muur van schaamte en onwetendheid zaten, en dat bij seks een naar soort hyperzelfbewustzijn als een duiveltje uit een doosje kwam om mijn orgastisch plezier te verstoren. En zelfs toen tot me doordrong dat andere vrouwen ook lijden onder dit soort gevoelens, zag ik het nog als een soort *condition féminine* die samenhangt met de moderne samenleving waarin we leven. Ik was me er niet van bewust dat de bron van het probleem in onszelf zit en in onze moeders, en dat we onszelf een hoop plezier ontzeggen als we ons daar niet bewust van worden.

Te beginnen door verhalen van andere vrouwen te lezen, verhalen die ons vertellen dat we niet gek of raar zijn en zo een relativerend en troostend effect hebben dat al onze ondermijnende gevoelens al dan niet gedeeltelijk opheft. Schaamte heeft namelijk de prettige eigenschap te verdwijnen als je erover praat, en dat geldt ook vaak voor schuld en onzekerheid.

Als vrouwen vrouw leren worden van hun moeder, dan is dit wat ik heb geleerd. Vrouwen zijn er om te minachten. En hoe vrouwelijker de vrouwen, hoe groter de minachting. De boodschap naar mij als dochter was duidelijk: het is niet oké om vrouw te zijn, dus benadruk dat maar niet.

Stiekem was dat nu juist waar ik van droomde. Ik hield van vrouwelijke kleren, van kokerrokken en dunne wollen truitjes met een smal riempje erover, van goedgevormde vrouwenlichamen in soepelvallende broekpakken, van Marlene Dietrich en Audrey Hepburn en ook van Betty Boop, met haar grappige lijfje en die grote ogen. Ik hield van de hakken van mijn tante Mieke, die ze op de trap zette als ze kwam logeren. Ik was altijd vroeg wakker en sloop dan naar beneden om ze aan te doen en

ermee door de kamer te paraderen. Ik begreep niet waarom mijn moeder ze nooit droeg, je kreeg er zo'n sierlijke houding van en je kuiten kwamen er zo mooi in uit. Vooral als je er een rokje boven droeg en van die ragfijne kousen om je benen. Ik vond dat allemaal veel mooier dan de goedkope spijkerbroeken en bergschoenen waar mijn moeder in liep.

Andersom vond zij mijn smaak ondraaglijk. Zoals ze het ook bespottelijk vond hoe ik dweepte met die Rémon, en niet begreep dat ik een wanhoopje ellende was toen hij ging studeren en mij inruilde voor een knapper exemplaar in de stad. Het was mijn vader die naast mijn bed zat toen ik dagenlang lag te huilen omdat ik zeker wist dat mijn leven niets zou worden. Het was ook mijn vader met wie ik kleren ging kopen in de enige mooie boetiek bij ons in de polder, en mijn vader die schoenen voor me kocht en dan steevast op zijn kop kreeg van mijn moeder omdat hij zich toch had laten verleiden tot die lakschoenen met hakje in plaats van bergstappers.

Ik vroeg hem laatst waarom mijn moeder zo hard was, naar mij en naar zichzelf. Ach, zei hij, hard. Je moeder was geen harde vrouw. Ze was veeleisend, ook naar zichzelf, omdat ze altijd nog erkenning wilde van haar vader. Haar vader was zo trots op zijn zoons, maar had haar tot aan zijn dood het gevoel gegeven dat zij niet goed, lief, mooi, wat dan ook genoeg was. En haar moeder dan, vroeg ik. Mijn oma, mijn lieve oma die kasten vol boeken had en met wie ik over Rémon kon praten en over alle andere jongens die daarna kwamen en met wie ik zo graag over dit alles zou praten. Ineens wist ik het weer, mijn moeder had het me eens verteld in een zeldzaam openhartige brief. Die brief kan ik jammer genoeg niet meer terugvinden en ik weet ook niet meer precies wanneer ze hem heeft geschreven. Maar ik herinner me dat ze schreef over haar moeder, mijn oma. Die was voor mijn moeder stukken minder toegankelijk geweest. Ze had haar man geadoreerd, en was altijd blind van liefde geweest, blind voor het

leed dat hij mijn moeder berokkende. En zo had ze haar minderwaardigheidscomplex alleen maar bevestigd. Ik heb, schreef mijn moeder, eigenlijk altijd het gevoel gehad dat er te weinig van mij is gehouden.

Soms stel ik me voor hoe mijn moeder zou zijn als ze nog zou leven. Ze zou zevenenzestig zijn nu, milder, trotser. Liever naar mij. En ik zou liever zijn naar haar. Dat is het enige voordeel aan de doden: je kunt ze zo lief en welwillend maken als je wilt. Ze zou glimlachen om de kokerrokken die ik nu draag, mijn hoge hakken en hoe ik me inmiddels in vijf minuten kan opmaken, met alles erop en eraan: foundation, blush, oogschaduw, mascara, lippenstift. Ze zou me aankijken en ik zou de verwondering in haar ogen lezen. Ik zou willen dat ik nog wist hoe haar stem klonk. Dan zou ik haar horen zeggen: je bent een mooie vrouw geworden.